

Η ΟΠΛΟΜΑΧΙΑ ΚΑΙ ΑΙ ΜΟΝΟΜΑΧΙΑΙ
ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

1. Ἡ ὄπλομαχία ὡς σωματικὴ ἄσκησις θεωρου-
μένη καὶ ἀποτελέσματα αὐτῆς.

Ἰς τοὺς ἐν ταῖς ἰατρικαῖς συναγωγαῖς τοῦ Ὁρειβασίου περιληφθέντας λόγους τοῦ ἱατροῦ Ἀντύλλου περὶ τῶν δυνάμεων τῶν κατὰ μέρος γυμνασίων, ἡ ὄπλομαχία ἀναφέρεται ὡς *γυμνάσιον ὄχι ἐκ τῶν παλαιῶν*· διότι, μολονότι ἢ εἰς τὰ ὄπλα ἐξάσκησις πρὸς ἐκμάθησιν τῆς δεξιᾶς καὶ ἀκοπωτέρας χρήσεως αὐτῶν ἦτο παλαιωτάτη, οἱ Ἕλληνες σπανιώτατα μετεχειρίζοντο τὴν ὄπλομαχίαν ὡς μέσον σωματικῆς γυμνάσεως πρὸς ἀπόκτησιν ὑγείας καὶ εὐεξίας, ἐπιδιδόμενοι κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἄλλην πᾶσαν γυμναστικὴν καὶ τὴν ἀγωνιστικὴν. Διὰ τοῦτο καὶ διατυπώνει ὁ Ἀντύλλος τὴν γνώμην ὅτι τὴν ὄπλομαχίαν τῆς ἐποχῆς του (B' αἰὼν μετὰ Χριστὸν) εἶχον ἐξεύρη οἱ Ῥωμαῖοι, κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς μέσον πολεμικῆς παρασκευῆς τῶν γυμναζομένων, κατόπιν δὲ καὶ ὡς σωματικὴν ἐξάσκησιν καὶ προπόνησιν, ἐπιδιώκοντες δι' αὐτῆς τὸν διττὸν σκοπὸν τοῦ πρακτικοῦ καὶ ὑγιεινοῦ συγχρόνως ἀποτελέσματος. Κατὰ τὰς ὄπλομαχικὰς δὲ ἐκείνας προασκήσεις, *σκιαμαχίας* ἀποκαλουμένας ὑπὸ τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, οἱ ἀσκούμενοι ἐνδιδόμενοι ὄπλισιν μονομάχων, *ἢ πρὸς ἀντιπάλους ἢ πρὸς κίονα, ὡς πρὸς ἀντίπαλον διεμάχοντο* (palatia καλούμενον παρὰ Ῥωμαίοις καὶ ad palum exercere). Ὁ τρόπος δηλονότι τῆς εἰς τὰ ἀγγέμαχα ὄπλα προασκήσεως, ἦτο ὁ αὐτὸς ἀκριβῶς πρὸς τὸν σημερινόν. διότι καὶ σήμερον οἱ

ὄπλομάχοι φοροῦντες εἰδικὴν στολὴν καλύπτουσαν τὴν κεφαλὴν, τὸν κορμὸν καὶ τὴν χεῖρα, ἐκτελοῦν ὄπλομαχικὰς συμβολὰς πρὸς ἀλλήλους, πιστότατα ἀναπαριστώσας τὸν πραγματικὸν ἀγῶνα, ἢ καὶ πρὸς κίονα (poteau ἐν Γαλλίᾳ καὶ huggstolpe ἐν Σουηδίᾳ νῦν ἀποκαλούμενον) γυμνάζονται, ἰδίως διὰ τὴν ἐξάσκησιν εἰς τὴν σπάθην. Ἡ τοιαύτη δὲ γύμνασις κατὰ τὸν Ἄντυλλον, καθιστᾷ τὸ σῶμα εὐκίνητον καὶ **εὐσαρκον**, διότι καταναλίσκει τὰ λίπη καὶ περιορίζει τὴν ὑπερσαρκίαν, καὶ διαπλάττει στερεωτέραν καὶ περισσότερον συνεκτικὴν τὴν πλαδαρὰν σάρκα. Εἰς τὴν κεφαλὴν ὁμως εἰδικῶς δὲν εἶναι ὠφέλιμος, διότι ἐπειδὴ αὕτη εἶναι κεκαλυμμένη μὲν τοὺς πύλους καὶ τὰς περικεφαλαίας, τὰς ὁποίας φοροῦν οἱ σκιαμαχοῦντες καὶ διὰ τὰ νὰ συνειθίζουσιν τὸ βάρος των καὶ διὰ τὰ νὰ προφυλάσσωνται ἀπὸ τὰ κτυπήματα τῶν ἀντιπάλων, καταπονεῖται οὕτω ἀπὸ τὸ πολὺ βάρος. Ἡ μεγαλυτέρα δὲ ὠφέλεια ἢ ἐκ τοῦ γυμνασίου τούτου προερχομένη εἶναι ἢ δημιουργουμένη **μακρόπνοια** καὶ ἢ συντονία τοῦ πνεύματος, ἥτοι ἢ ἀναπνευστικὴ δύναμις καὶ ἢ ἀντοχὴ, διὰ τῶν ὁποίων οἱ πρὸς αὐτὸ ἐξοικειωθέντες καθίστανται ἀνθεκτικοὶ πρὸς πᾶσαν ἄλλην σωματικὴν προσπάθειαν καὶ δὲν πνευστιῶσι ταχέως.

2. Ὀπλομαχίας καὶ μονομαχίας εὗρεσις.

Κατὰ τὸν Ἀθήναιον (Δ, 41) ὁ Ἑρμιππος, εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον περὶ νομοθετῶν, **εὗρέτας τῶν μονομαχούντων ἀναγράφει τοὺς Μαντινεῖς**, συμβουλευσάντος τὸ τοιοῦτον τοῦ Δημόνακτος, ἑνὸς τῶν πολιτῶν. Ὁ δὲ Εὐφορος, εἰς τὴν ἕκτην τῶν ἱστοριῶν του, λέγει ὅτι οἱ Μαντινεῖς καὶ οἱ Ἀρκάδες κατεγίνοντο εἰς τὰ πολεμικὰ καὶ τὴν στολὴν τὴν πολεμικὴν καὶ τὴν ὄπλισιν τὴν ἀρχαίαν ἐκεῖνοι εἶχον ἐπινοήσῃ καὶ διὰ τοῦτο ἐκαλεῖτο αὕτη ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν του **Μαντινική**. Ἀλλὰ καὶ **τῆς ὄπλομαχίας αἱ μαθήσεις**, ἥτοι ἢ πᾶσα τέχνη ἢ ὄπλομαχικὴ καὶ ἢ ἔντεχνος τῶν ὄπλων χρῆσις εἰς τὴν Μαντινείαν τὸ πρῶτον εὐρέθησαν, «τοῦ Δημίου τὸ τέχνημα καταδείξαντος». Ἀρκὰς ὑπῆρξεν ἐπομέ-

ως καὶ τῆς ὀπλομαχίας ὁ εὐρέτης, ὅπως καὶ ἡ Παλαίστρα ἢ Ἐρμού, ἢ εὐρέτις τῆς παλαιστικῆς, ἐν Ἀρκαδίᾳ εἶχεν ἡβήση καὶ ὅπως κατὰ περίεργον σύμπτωσιν Ἀρκὰς ὑπῆρξε καὶ ὁ μοναδικὸς νεώτερος Ἕλλην διδάσκαλος τῶν ὀπλων Νικόλαος Πύργος καθὼς καὶ ὁ διάσημος ὀπλομάχος καὶ δις Ὀλυμπιονίκης εἰς τὴν σπάθην, ὁ νῦν καθηγητῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, ἱατρὸς κύριος Ἰωάννης Γεωργιάδης.

Τὸ ἔθιμον τῆς μονομαχίας ὁ Ἀθήναιος θεωρεῖ ἀρχαῖον, μνημονεύων καὶ τὸν ἀγῶνα τῶν υἱῶν τοῦ Οἰδίποδος, λέγει δὲ ὅτι καὶ οἱ ἔνδοξοι καὶ *οἱ ἡγεμόνες ἐμονομάχουν καὶ ἐκ προκλήσεως* καὶ ἀναφέρει ὅτι ὁ Κάσσανδρος ἐκ Βοιωτίας ἐπιστρέψας καὶ θάψας τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασίλισσαν ἐν Αἰγαῖς καὶ μετ' αὐτῶν τὴν Κύνναν τὴν μητέρα τῆς Εὐρυδίκης, ἀφοῦ ἀπέδωκεν εἰς αὐτοὺς ἀπάσας τὰς προσηκούσας τιμὰς καὶ *μονομαχίας ἀγῶνα ἔθηκεν*, εἰς ὃν κατέβησαν τέσσαρες ἐκ τῶν στρατιωτῶν.

3. Αἱ παρὰ τὰ δεῖπνα μονομαχίαι τῶν βαρβάρων.

Οἱ αἵματηροὶ ἐν τούτοις καὶ ἄγριοι οὗτοι ἀγῶνες οὐδέποτε ὑπῆρξαν ἔθιμον ἑλληνικὸν ἀλλὰ μόνον τῶν βαρβάρων. Ὁ Ἀθήναιος ἀναφέρει ὅτι τῶν Καμπανῶν τινὲς *παρὰ τὰ συμπόσια μονομαχοῦσι*. μνημονεύει δὲ καὶ Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀναφέροντος ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι *παρὰ τὸ δεῖπνον συμβάλλουσι μονομαχίας*, παραλαβόντες τὸ ἔθος τοῦτο παρὰ τῶν Τυρρηνῶν· πολλάκις δὲ ἐκάλουν ἐπὶ τὸ δεῖπνον πλὴν τῶν φίλων καὶ δύο ἢ τρία ζεύγη μονομάχων ὅταν δὲ ἐκορέννυντο δεῖπνου καὶ μέθης *εἰσεκάλουν τοὺς μονομάχους*· καὶ ὁ μὲν ἐν τῷ ἅμα ἐσφάζετο οἱ δὲ ἐπεκρότουσαν εὐχαριστοῦμενοι ἐκ τῆς θέας. Ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὰς τὰς διαθήκας ὥριζον τινὲς κεκτημένοι γυναῖκας εὐπρεπεστάτας ἄλλοι δὲ καὶ παῖδας ἀνήβους ἑρωμένους, ὅπως οὗτοι μονομαχήσωσιν. Ὁ δὲ Ποσειδώνιος λέγει ὅτι οἱ *Κελτοὶ ἐνίοτε παρὰ τὸ δεῖπνον μονομαχοῦσιν* ἐγεθνέντες ἔνοπλοι καὶ σκιαμαχοῦντες καὶ ἀκροχειριζόμενοι καὶ ποτὲ καὶ μέχρι τραύματος φθάνοντες, ὅποτε ἐρεθισθέντες φθάνουσι

καὶ μέχρι φόνου, ἂν μὴ κρατήσωσιν αὐτοὺς οἱ παρόντες. Τοῦτο ἦτο παλαιὸν ἔθιμον τῶν Κελτῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν παρατιθεμένων τῶν κρεάτων κατὰ τὰ δεῖλνα ἐλάμβανε τὸ μηρίον ὁ θεωρούμενος κράτιστος· ὁ δὲ ἀντιποιοῦμενος αὐτὸ *ᾠφειλε νὰ μονομαχήσῃ μετ' αὐτοῦ μέχρι θανάτου*. Ἐξαιρετικῶς μόνον ὁ Πλούταρχος (Συμποσιακῶν ε'. 2) ἀναφέρει ὅτι πάλαι καὶ *μονομαχίας ἀγῶν* περὶ τὴν Ὀλυμπιακὴν Πίσαν ἤγετο μέχρι φόνου καὶ σφαγῆς τῶν ἠττωμένων καὶ ὑποπιπτόντων· ἀναφέρει ὅμως τοῦτο ὡς πιθανότητα, χωρὶς νὰ δύναται καὶ νὰ τὸ βεβαιώσῃ ἱστορικῶς.

4. *Ἡ ἐνόπλιος ἄσκησις καὶ ἡ μονομαχία κατὰ τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους.*

Ἐκ διαφόρων ὅμως ἄλλων πηγῶν καὶ ἴσως ἀξιопιστοτέρων ἐξ ἐκείνων εἰς αἷς ὁ Ἀθηναῖος ἀναφέρεται, δύναται τις νὰ συναγάγῃ ὅτι ἡ εἰς τὰ ὄπλα ἄσκησις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶναι παλαιοτάτη, ὑπερβαίνουσα τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους καὶ ἀναγομένη εἰς τὴν πρὸ τούτων ἐποχὴν. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ ὄπλα καὶ ἡ δεξιὰ χρῆσις αὐτῶν χαρακτηρίζει πάντας σχεδὸν τοὺς Ὀμηρικοὺς ἦρωας ἄνευ ἐξαιρέσεως· ὁ δὲ Ὅμηρος, ὅστις ὁσάκις ἀναφέρει ἦρωα τινα παραθέτει πάντοτε καὶ τὸ ἰδιαιτέρον αὐτοῦ ἀγωνιστικὸν ἢ πολεμικὸν προσόν, ἀποκαλῶ ἄλλον μὲν ποδάρκῃ, ἄλλον τοὺς πόδας ὠκὺν κ.λ.π. μόνον τοὺς κράτιστους βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας ἀποκαλεῖ αἰχμητὰς, θεωρῶν τὸ προσόν τοῦτο ὡς τὸ καθ' ἑξοχὴν βασιλικόν· δι' ὃ καὶ ἐπαινῶν τὸν Ἀγαμέμνονα λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι ἦτο: *«ἀμφότερον βασιλεὺς τ' ἀγαθὸς κρατερὸς τ' αἰχμητῆς»*. Ἐπίσης περὶ τοῦ Αἴαντος τοῦ Ὀϊλέως λέγει ὅτι ἦτο δεξιὸς μὲν περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ ἀκοντίου, δηλονότι τὴν ἐξ ἀποστάσεως μάχην, ἀλλ' *ἑσθλὸς καὶ ἐν τῇ σταδίῃ*, ἦτοι τῇ ἀπὸ τόπου μάχῃ, καθ' ἣν ἡ δεξιὰ χρῆσις τῶν ὄπλων πρωτίστως ἔκριε τὸν ἀγῶνα. Τὸν δὲ Ἐκτορα παριστάνει ὡς γνωρίζοντις κάλλιστα τὰ πολεμικὰ ἔργα, τὰς μάχας καὶ τὰς ἀνδροκτασίας, ἡσκημένον εἰς τὸ νὰ ἐκκλίνη καὶ νὰ προσβάλλῃ πρὸς τε τὰ δεξιὰ καὶ τὰ ἀριστερά, δι' ὃ

καὶ ἦτο ἀκαταγώνιστος πολεμιστής, συγχρόνως δὲ καὶ ἀκούραστος καὶ καρτερικὸς ἐν τῷ ἀγῶνι, ἐπίσης δὲ καλῶς ἐγνώριζε τὸν ἀπὸ τόπον ἐνόπλιον ἀγῶνα (Ἰλιάδ. Η, 236 κ.ε.). Ἄλλὰ καὶ ἀγῶνα ἐν ὅπλοις μνημονεύει ὁ Ὅμηρος κατὰ τὸν ὁποῖον ἄνδρες δύο ἐκ τῶν ἀρίστων εἰς τὴν ὄπλομαχίαν, ἐνδυσθέντες τὴν πολεμικὴν πανοπλίαν καὶ λαβόντες ἀνὰ χεῖρας τὸν ταμεισίχροα χαλκόν, ἀγωνίζονται τὶς θὰ κατορθώσῃ νὰ ἐγγίσῃ τὸν ἕτερον διὰ τῆς αἰχμῆς, ὥστε νὰ τρώσῃ ἐλαφρῶς αὐτὸν μέχρις αἵματος· ἀναδεικνύεται δ' εἰς τοῦτον ὁ μετὰ τὸν Ἀγαμέμνονα κράτιστος αἰχμητὴς Διομήδης (Ἰλιάδ. Ψ. 802 κ.ε.).¹ Ἦτο δὲ πολὺ φυσικὴ ἢ διάκρισις αὕτη τῶν ἡρώων εἰς πάντα ἐν γένει τὰ ἀγωνίσματα, μάλιστα δὲ εἰς τὰ πολεμικά, διότι παρεκτὸς τοῦ ὅτι ὁ πόλεμος ἦτο ἡ ἀποκλειστικὴ αὐτῶν ἀπασχόλησις, πολλάκις κατ' αὐτὸν ἡ ὄλη διαφορά ἐλύετο διὰ μονομαχίας μετὰξὺ δύο ἐκ τῶν ἀρίστων ἢ καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἡγεμόνων· ἐπομένως ἡ ὄπλομαχικὴ δεινότης εἶχεν ἐντελῶς ἰδιαιτέραν σημασίαν· ἐπαρκῶς δὲ χαρακτηρίζει τὴν σπουδαιότητα τὴν ὁποίαν οἱ ἥρωες ἀπέδιδον εἰς τὰ τοιαῦτα γεγονότα καὶ τὸ ὅτι δύο τῶν κυριωτάτων ἐπεισοδίων τῆς Ἰλιάδος, ἀποτελούντων δύο ὀλοκλήρους θάψωδιαι, εἶναι καὶ αἱ δύο μονομαχίαι, ἡ τοῦ Μενελάου πρὸς τὸν Πάριν καὶ ἡ τοῦ Ἑκτορος πρὸς τὸν Αἴαντα, αἱ θανμάσαι περιγραφαι τῶν ὁποίων μᾶς δίδουν τελείαν εἰκόνα καὶ τοῦ τρόπου τῆς προκλήσεως καθὼς καὶ τῆς ὀργανώσεως καὶ ἐκτελέσεως τῆς μονομαχίας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, κατ' οὐδὲν ὑστερούσης ἀπὸ ἀπόψεως ἐπισημότητος καὶ τεχνικῆς ὀργανώσεως τῶν περιωνύμων ἱπποτικῶν *κονταροχτυπημάτων* καὶ τῶν *εἰσοστρώων*.

5. Ἀλεξάνδρου καὶ Μενελάου μονομαχία.

Πρῶτη περιγράφεται εἰς τὴν Ἰλιάδα (Ραψωδία Γ) ἡ

¹ Παρόμοιον ἀγῶνα, ἐν εἴδει ὄπλομαχικῆς παιδιᾶς ἀναφέρει καὶ ὁ Γάλλος μυθιστοριογράφος A. Dumas εἰς τοὺς «τρεις Σωματοφύλακας» του, διασώζων ἴσως εἶθιμον τῶν μονομάχων τῆς ἐποχῆς ἡ ἐμπνευσθεῖς τοῦτο ἀπὸ τὸν Ὅμηρον.

μονομαχία τοῦ Ἀλεξάνδρου (Πάριδος) καὶ τοῦ Μενελάου· Ἦδη ἀμφοτέρω τὰ ἀντίπαλα στρατεύματα ἤρχισαν νὰ παρασκευάζωνται πρὸς μάχην, οἱ δὲ στρατιῶται παρετάσσοντο παρὰ τοὺς οἰκείους ἡγεμόνας καὶ τοὺς ἀρχηγούς. Καὶ ἡ μὲν Τρῶες μετὰ φωνῶν καὶ ἀλαλαγμῶν ἐκινήθησαν πρὸς ἐπίθεσιν (κλαγγῇ τ' ἐνοπῇ τ' ἴσαν ὄρνιθες ὡς) ἐνῶ οἱ Ἀχαιοί, σιωπηλοὶ καὶ πολεμοχαρεῖς, ἐβάδιζον σοβαροὶ καὶ ἀποφασιστικοί, σπεύδοντες νὰ συνταγίσουν τὴν δρᾶσιν των καὶ νὰ βοηθήσουν ἀλλήλους κατὰ τὸν ἀγῶνα. Ὅταν δὲ καὶ αἱ δύο παρατάξεις ἔφθασαν εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ὁ θεοειδὴς Ἀλέξανδρος πάνοπλος, προπορευόμενος ὄλων τῶν Τρῶων, **προεκάλει** ἐκ τῶν Ἑλλήνων πάντας τοὺς ἀρίστους νὰ μονομαχήσουν πρὸς αὐτόν. Εὐθύς ὁμως ὡς ἀντελήφθη αὐτὸν ὁ πολεμοχαρὴς Μενέλαος, προπορευόμενος μὲ μεγάλα βήματα τοῦ τμήματός του, ὡς λέων ἐχάρη πειναλέος, βλέπων μακρόθεν ἔλαφον ἢ ἄγριον αἶγα καὶ παραχρῆμα πηδᾷ ἔνοπλος καὶ αὐτὸς χαμαί, ἀπὸ τοῦ ἄρματος, ἵνα μεταβῆ πρὸς συνάντησίν του. Ἀντιληφθεὶς ὁμως αὐτὸν ὁ Πάρις, δειλιᾷ καὶ ἀποσύρεται, καίτοι αὐτὸς προκαλέσας πρῶτος ἐπιτιμηθεὶς ὁμως καὶ ὑβρισθεὶς δεινῶς ὑπὸ τοῦ Ἐκτορος ἀποφασίζει νὰ πολεμήσῃ πρὸς τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἀδικηθέντα καὶ προτείνει εἰς τὸν Ἐκτορα νὰ καθίσῃ τοὺς λοιποὺς Τρῶας καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς, αὐτὸς δ' ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο ἀντιπάλων στρατευμάτων νὰ μονομαχήσῃ πρὸς τὸν Μενέλαον διὰ τὴν Ἑλένην καὶ πάντα τὰ κτήματα αὐτῆς· **ἐκεῖνος δὲ ὅστις θὰ νικήσῃ καὶ θ' ἀναδειχθῆ καλύτερος ἐκ τῆς μάχης** νὰ κρατήσῃ ὀριστικῶς καὶ τὰ κτήματα πάντα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ οὕτω νὰ τελειώσῃ ὀριστικῶς ὁ πόλεμος.

Ὁ Ἐκτωρ κατενχαριστηθεὶς ἐκ τῆς ἀποφάσεως ταύτης τοῦ ἀδελφοῦ του, σπεύδει ν' ἀνακοινώσῃ ταύτην πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς, καὶ νὰ διαβιβάσῃ τὴν πρόκλησιν τοῦ Πάριδος τὴν ὁποίαν καὶ εὐχαρίστως ἀποδέχεται ὁ Μενέλαος, οἱ δὲ ἀντίμαχοι λαοὶ χαίροντες ἐπὶ τῇ μελλούσῃ καταπαύσει τοῦ πολέμου, τάσσουν τὰ ἄρματα στοιχηδόν, ἐξέρχονται δὲ καὶ ἀποβάλλον τὰ ὄπλα καὶ τὰ ἀφίνουν κατὰ γῆς, ἐνῶ συγχρόνως ἀποστέλλονται ἐν τάχει δύο κήρυκες εἰς τὸ Ἴλιον διὰ νὰ

φέρουν ἀπὸ ἐκεῖ τὸν Πρίαμον ἵνα παραστῆ εἰς τὴν *πρὸ τῆς μονομαχίας θυσίαν* καὶ τὰ ὄρκια.

Μετὰ τὴν θυσίαν, τοὺς ὄρκους καὶ τὰς εὐχάς, ὁ γέρον ἐπιστρέφει πρὸς τὸ Ἴλιον μὴ θέλων νὰ παραστῆ εἰς τὸν αἵματηρὸν ἀγῶνα τοῦ ὁποίου ἄρχεται ἤδη ἡ προπαρασκευή. Καὶ πρῶτον ὁ Ἔκτωρ καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς *ἐμέτρησαν τὸν χῶρον*, κατόπιν δὲ θέσαντες *κλήρους ἐντὸς χαλκῆς περικεφαλαίας* ἐκλήρωσαν *ποῖος θὰ βάλῃ πρῶτος διὰ τοῦ δόρατος* τὸν ἀντίπαλον· τὴν περικεφαλαίαν ἀνέπαλλεν ὁ Ἔκτωρ βλέπων πρὸς τὰ ὀπίσω (*ἄψ ὀρώων*) ἐξῆλθε δὲ ὁ κλῆρος τοῦ Πάριδος. Ἐν τῷ μεταξῦ, οἱ λοιποὶ πολεμισταὶ ἐκάθιζον κατὰ στοίχους, ὅπου ἦσαν οἱ ἵπποι καὶ τὰ ὄπλα ἐκάστου, οἱ δὲ ἀντίπαλοι ὀπλισθέντες παρὰ τὸν οἰκεῖον ὄμιλον εἰσῆλθον εἰς τὸ μεταξὺ τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Τρώων κενὸν διάστημα, *δεινὸν δερκόμενοι*, καὶ ἐστάθησαν πλησίον ὁ εἰς τοῦ ἄλλου εἰς τὸν μετρηθέντα χῶρον, σείοντες τὰ δόρατα καὶ ἀλλήλους ὀργίλως ἀντικρούζοντες. Καὶ πρῶτος μὲν ἔβαλε τὸ μακρὸν δόρυ ὁ Ἀλέξανδρος· καὶ ἐπέτυχε μὲν τὴν καλὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀτρείδου, δὲν διεπέρασεν ὁμως αὐτήν, ἀλλ' ἐκυρτώθη ἡ αἰχμή του. Μετ' αὐτὸν ἀναπαλὼν ὁ Ἀτρείδης τὸ ἰδικόν του καὶ εὐχηθεὶς εἰς τὸν Πατέρα Δία νὰ τιμωρήσῃ τὸν κακοποιὸν (ἵνα καὶ πᾶς τις τῶν ὀπιγόνων ἀνθρώπων μὴ τολμήσῃ νὰ τὸν μιμηθῆ εἰς τὸ μέλλον καὶ ν' ἀδικήσῃ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος τοῦ παρέσχε ξενίαν καὶ στέγην) ἔβαλε τὴν ἀσπίδα τοῦ Πάριδος, διεπέρασε δὲ αὐτὴν καθὼς καὶ τὸν πολυδαίδαλον θώρακα καὶ τὸν χιτῶνα παρὰ τὴν λαπάρην (εἰς τὰ λαγαρά)· ἐκκλίνας δὲ ὁ Πάρις διέφυγε τὸν μέλανα θάνατον. Ὁ Ἀτρείδης ὁμως ταχέως σύρας τὸ ξίφος ἐκτύπησε μὲ τόσῃν ὀρμῇν τὸν φάλον τῆς περικεφαλαίας τοῦ ἀντιπάλου ὥστε τὸ φονικὸν ὄπλον θραυσθὲν εἰς τεμάχια ἐξέφυγεν ἐκ τῆς χειρός του· *μανιώδης* τότε πλέον ὁ ἦρωας διὰ τὴν ἀποτυχίαν καὶ ἄοπλος ἐντελῶς, ὀρμᾶ μὲ γυμνάς τὰς χεῖρας κατὰ τοῦ ἀντιπάλου καὶ ἄρπασας αὐτὸν ἐκ τῆς περικεφαλαίας τὸν σύρει, στραφεὶς πρὸς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν· θραύεται ὁμως ὁ ἱμᾶς (τὸ ὑποσιάγωνον ὅπως

λέγομεν σήμερον) καὶ οὕτω διαφεύγει καὶ πάλιν ὁ Πάρις τὸν θάνατον.

6. *Ἡ θεοδικία εἰς τὰς Ὀμηρικὰς μονομαχίας. Ἡ εἰς μονομαχίαν πρόκλησις. Ὀμηρικὸς ἱπποτισμὸς.*

Ἐκ τῆς θαυμασίας καὶ ζωηροτάτης ταύτης περιγραφῆς τοῦ Ποιητοῦ, φαίνεται ὅτι πρῶτον ἐμετρεῖτο ὁ χῶρος, ἐκ τοῦ ὁποίου δὲν ἐπετρέπετο ἡ ἔξοδος εἰς τοὺς μονομαχοῦντας, μεθ' ὃ ἐκλήρουτο τις θὰ βάλλῃ πρῶτος τὸ δόρυ· ἀφ' οὗ δὲ ἀντέβαλλε καὶ ὁ ἀντίπαλος, ἂν ὁ διὰ τῶν δοράτων ἀγῶν δὲν ἔκρινεν ὀριστικῶς τὴν μάχην, ἔσθρον ἀμφοτέρωι τὰ ξίφη καὶ ἐφόρων κατ' ἀλλήλων φθάνοντες τέλος καὶ εἰς ἀγῶνα διὰ γυμνῶν τῶν χειρῶν. Ἐπίσης ἀσφαλῶς δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι μετὰ τῶν τοιοῦτων μονομαχιῶν συνεδέετο καὶ ἰδέα τις *θεοδικίας*. Διαρκούσης τῆς μετρήσεως τοῦ χώρου καὶ τῆς κληρώσεως καὶ οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Τρῶες ἤρχοντο εἰς τοὺς θεοὺς νὰ φονευθῇ ὁ αἷτιος τοῦ κακοῦ, τοιαύτην δ' εὐχὴν ἀνέλεμψε καὶ ὁ Μενέλαος προτοῦ βάλλῃ τὸ δόρυ κατὰ τοῦ ἀντιπάλου.

Ἡ ἔκφρασις *προκαλεῖν εἰς μονομαχίαν* εἶναι κοινοτάτη παρ' Ὀμήρῳ. Ὁ θεοειδὴς Ἀλέξανδρος προμαχίζων μεταξὺ τῶν Τρῶων, *προκαλίξετο πάντας ἀρίστους ἀντίβιον μαχέσασθαι* (Γ, κ. ε). Ὁ Ἀπόλλων ἐγείρει τὸ κρατερὸν μένος τοῦ Ἔκτορος ἵνα οὗτος *Δαναῶν τινα προκαλέσσειται ἀντίβιον μαχέσασθαι* (Η, 38) λέγων αὐτῷ: *αὐτὸς δὲ προκαλέσσαι Ἀχαιῶν ὅς τις ἀριστος ἀντίβιον μαχέσασθαι*. Καὶ ἀλλαχοῦ: ἀλλ' ἴθι *προκαλέσσαι ἀρηϊφίλον Μενέλαον* ἔξαυτις μαχέσασθαι ἐναντίον (Γ, 432). Ὁ δὲ Τυδεὺς μόνος ὢν μεταξὺ πολλῶν Καδμείων: *ἀεθλεύειν προκαλίξετο, πάντα δ' ἐνίκα* (Δ, 338).

Ἄξιος δὲ ἐντελῶς ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι καὶ ὁ τρόπος τῆς προκλήσεως διὰ τὸ σεμνὸν τῆς γλώσσης, τὴν μεγαλοψυχίαν καὶ τὴν ἀνδρικήν καὶ ἀληθῶς ἥρωϊκὴν ἔκφρασιν, ἀποτελῶν ἀληθῆς μνημεῖον, ὄχι μόνον ἀπλῶν ἥρωϊκῶν λόγων ἀλλὰ καὶ εὐγενείας καὶ ἀβρότητος φράσεως. Ὁ Ἔκτωρ, λαβὼν

όριστικὴν ἀπόφασιν νὰ δώσῃ διὰ μονομαχίας πέρας εἰς τὸν μακροχρόνιον καὶ αἱματηρὸν πόλεμον, λέγει ἀπειθνόμενος πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς: «Μεταξὺ σας ὑπάρχουν πλείστοι ὅσοι ἀριστεῖς ἐκ τῶν Παναχαιῶν ὅστις λοιπὸν ἐκ τούτων ἔχει τὸ θάρρος νὰ πολεμήσῃ πρὸς ἐμέ, ἄς προχωρήσῃ πρῶτος ἐκ πάντων ἀντίπαλος τοῦ θεοῦ Ἔκτορος». Καὶ προσθέτει ὅτι «ἂν ὁ Ἀχαιὸς τὸν φονεύσῃ, λαβὼν τὰ ὄπλα του ὡς λάφυρον ν' ἀποδώσῃ τὸ σῶμα του εἰς τοὺς οἰκείους ὅπως ταφῆ καθ' ἃ προσήκει εἰς ἥρωα ἂν ὅμως φονευθῆ ὑπ' αὐτοῦ, τότε τὰ μὲν ὄπλα του θ' ἀναθήσῃ εἰς τὸν ναὸν τοῦ πολιούχου τῆς Τροίας θεοῦ, τὸ δὲ σῶμα του θ' ἀποδώσῃ εἰς τοὺς Ἑλληνας ἵνα ταριχεύσαντες θάψωσι καὶ σῆμα ἰδρῦσωσιν ὥστε νὰ εἴπῃ ποτέ τις τῶν μεταγενεστέρων ὅτι οὗτος ἐστὶν ὁ τάφος ἀνδρὸς ὅστις ἀριστεύων (πρόμαχος δηλονότι ἀπάντων τῶν στρατευμάτων γενόμενος) ἐφρονεύθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ Ἔκτορος».

7. Ἔκτορος καὶ Αἴαντος μονομαχία.

Ἡ δευτέρα λεπτομερῶς ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου περιγραφομένη μονομαχία (Ραψωδία Η) εἶναι ἡ τοῦ Ἔκτορος καὶ Αἴαντος. Μετὰ τὴν πρόκλησιν τοῦ Ἔκτορος οἱ ἡγεμόνες τῶν Ἀχαιῶν ἐντρέποντο μὲν νὰ τὴν ἀποφύγουν, ἀλλὰ καὶ ἐφοβοῦντο νὰ τὴν ἀποδεχθοῦν· τέλος μετὰ τὰς προτροπὰς τοῦ γέροντος Νέστορος ἐσηκώθησαν ἐννέα ἥρωες ἕτοιμοι ν' ἀναμετρηθοῦν πρὸς τὸν Ἔκτορα. Ἐξ αὐτῶν ἐγένετο, πάλιν προτάσει τοῦ Νέστορος, ἐκλογή διὰ κλήρου τοῦ ὀριστικοῦ ἀντιπροσώπου τῶν Παναχαιῶν. Εἷς ἕκαστος ἐκ τῶν ἐννέα ἡγεμόνων ἠτοίμασε τὸν κλῆρον του ἐπιγράψας ἰδιαίτερον ἐπ' αὐτοῦ σημεῖον, ὅλοι δὲ οἱ κληροὶ ἐτέθησαν ἐντὸς τῆς περικεφαλαίας τοῦ Ἀγαμέμνονος, τὴν ὁποίαν λαβὼν ὁ Νέστωρ ἀνέπαλεν μέχρις οἷου ἐξεπῆδησεν ἐξ αὐτῆς εἰς κλῆρος τὸν κλῆρον τοῦτον λαβὼν ἀμέσως ὁ κῆρυξ ἐπέδειξεν ἐνδέξια (πλησιάζων ἕνα ἕκαστον πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ κρατῶν τοῦτον διὰ τῆς δεξιᾶς, διὰ τὴν ἀγαθὴν τύχην, τὸ γούρι) εἰς πάντας τοὺς κληρούχους, οἱ ὅποιοι δὲν τὸν ἀνεγνώρισαν ὡς ἰδικόν των. Μόλις ὅμως ἐπλησίασε

τὸν πανύψηλον Αἴαντα, ἀνεγνώρισεν οὗτος ἀμέσως τὸ σῆμα τὸ ὁποῖον ἰδιοχείρως εἶχεν ἐπιγράψῃ καὶ χαίρων ἀνεκοίνωσε τοῦτο εἰς τοὺς φίλους· συνιστῶν δὲ εἰς αὐτοὺς νὰ εὐχηθῶσιν εἰς τὸν ἄνακτα Δία τὸν Κρονίωνα ὑπὲρ τῆς νίκης του, ὑποδεικνύει συγχρόνως νὰ πράξωσι τοῦτο σιωπηλῶς (ἀπὸ μέσων — σιγῇ ἀφ' ὑμείων) διὰ νὰ μὴ τὸ ἀκούσουν οἱ Τρῶες, ἀλλ' ἐπὶ τέλος καὶ ἂν τὸ ἀκούσουν, προσθέτει ἀφελῶς, τοῦ εἶναι ἀδιάφορον, διότι αὐτὸς δὲν φοβεῖται κανένα.

᾿Ωπλίσθησαν λοιπὸν ἐν τῷ μεταξὺ οἱ δύο ἀντίπαλοι, ὁ δὲ Αἴας πελώριος, μὲ μειδιάμα εἰς τὰ ἀνδρικὰ καὶ ἐπιβλητικὰ χαρακτηριστικά του (μειδιῶν βλοσυροῖσι προσώπασι) μὲ βήματα μεγάλα καὶ κραδαίνων τὸ μακρὸν δόρυ, διηυθύνθη πρὸς τὸν τόπον τῆς μονομαχίας καὶ σταθεῖς πλησιέστατα πρὸς τὸν Ἔκτορα λέγει πρὸς αὐτὸν ὅτι τώρα θὰ μάθη καλῶς ὅτι μεταξὺ τῶν Ἀχαιῶν ὑπάρχουν ἐκτὸς τοῦ παρὰ τὰς νῆας μνησίοντος Ἀχιλλέως καὶ ἄλλοι ἀριστεῖς, καὶ πολλοὶ μάλιστα, ἱκανοὶ νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουν· ἀφελέστατα δὲ προσθέτει: «Ἐμπρὸς λοιπὸν, ἄρχισε πρῶτος» (ἄρχε μάχης). Ἐξ ἴσου ὅμως ἡρωϊκὸς καὶ ὁ ἀντίπαλος καὶ σεμνὸς τὴν γλῶσσαν, ἀπαντᾷ ὅτι καὶ αὐτὸς δὲν εἶναι ἀσθενικὸς παῖς, οὐδὲ γυνὴ μὴ γνωρίζουσα τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἀλλὰ γνωρίζει καλῶς καὶ ἀπὸ μάχης καὶ φόνους ἀνδρῶν καθὼς καὶ πρὸς τε τὰ δεξιὰ καὶ τ' ἀριστερὰ νὰ χειρίζεται ἀποτελεσματικῶς τὴν ἀσπίδα, τὸ ὁποῖον κυρίως τὸν καθιστᾷ δυσκαταγώνιστον, ὅπως ἐπίσης γνωρίζει καλῶς νὰ ἐφορμήσῃ ἐναντίον τῶν ἐπερχομένων φρουασόντων ἵππων καὶ εἰς τὸν ἀπὸ τόπου ἀγῶνα νὰ ψάλλῃ (μὲ τὸν κτύπον τῶν ὄπλων του) τὸν ὕμνον πρὸς τὸν Ἄρη. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν θὰ βάλῃ ἐναντίον του τὸ δόρυ σκοπεύων αὐτὸν κρυφίως, ἀλλὰ φανερά, ἂν τὸν ἐπιτύχῃ.

Σείσας λοιπὸν τὸ μακρὸν δόρυ βάλλει ὁ Ἔκτωρ τὴν ἀσπίδα τοῦ Αἴαντος τὴν ἐπταβόειον, ἔχουσαν καὶ ὄγδοον χάλκινον ἐπίστρωμα· διαρρηξάν δὲ τὸν χάλκον καὶ τὰς ἔξ βοείους πτυχὰς ἐστάθη τὸ δόρυ εἰς τὴν ἐβδόμην· μετ' αὐτὸν ἔβαλεν ὁ Αἴας καὶ διαπεράσας τὴν ἀσπίδα καὶ τὸν θώρακα ἐτρύπησε καὶ τὸν χιτῶνα παρὰ τὴν λαπαρῆν· ἐκκλίνας ὅμως

ὁ Ἔκτωρ ἀπέφυγε τὸ πλήγμα τὸ θανατηφόρον. Τότε καὶ οἱ δύο συγχρόνως ἀποσπάσαντες τὰ δόρατα τὰ στρέφουν καὶ δευτέραν φορὰν κατ' ἀλλήλων καὶ βάλλει πάλιν πρῶτος ὁ Ἔκτωρ εἰς τὸ μέσον τῆς ἀσπίδος τοῦ Αἴαντος· τὸ ἐξωτερικὸν ὅμως χάλκινον ἐπίστροφά της αὐτὴν τὴν φορὰν δὲν ὑπεχώρησεν ἀλλ' ἐκάμφθη ἐπ' αὐτοῦ ἢ αἰχμῇ. Τότε ὁ Αἴας λαβὼν δι' ἀναπηδήσεως φορὰν πλήττει τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἔκτορος, διαπερᾶ αὐτὴν καὶ πληγώνει τὸν Ἔκτορα εἰς τὸν λαιμὸν ἐλαφρά. ὑποχωρῶν ὅμως ὁ Ἔκτωρ καὶ λόγῳ τῆς ὠδήσεως τοῦ Αἴαντος καὶ τῆς πληγῆς, *δὲν ἀπέληγε μάχης ἀλλὰ λαβὼν λίθον μέγαν τὸν βάλλει κατὰ μέσον τῆς ἀσπίδος τοῦ Αἴαντος*· τότε ὁ Αἴας λαβὼν ἕτερον λίθον πολὺ μεγαλύτερον καὶ ἀναπαλὼν αὐτὸν τὸν βάλλει κατὰ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἔκτορος. Τὸ κτύπημα τοῦ τεραστίου ἐκείνου λίθου ἦτο τόσον σφοδρὸν, ὥστε ἡ ἀσπίς ἐκοιλώθη ἡ δὲ ἐξωτερικὴ στεφάνη αὐτῆς ἐκτύπησε τὸ γόνυ τοῦ Ἔκτορος καὶ ἀνέτρεψεν αὐτὸν ὑπτίον· μετὰ ταχὺτητα ὅμως καταπληκτικὴν καὶ ἐτοιμότητα ἀνωρθώθη ὁ ἦρωσ ταχέως καὶ ἐλκύσαντες ἀμφοτέρωθεν τὰ ξίφη ἠτοιμάζοντο νὰ ἐφορμήσουν ἐναντίον ἀλλήλων, ὁπότε οἱ κήρυκες ἐπενέβησαν πρὸς κατάπασιν τοῦ ἀγῶνος πλησιαζούσης ἄλλως τε καὶ τῆς νυκτός. Ὁ Αἴας παραπέμπει αὐτοὺς πρὸς τὸν Ἔκτορα διότι αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ προκαλέσας εἰς μάχην (*αὐτὸς γὰρ χάρμη προκαλέσσατο πάντας ἀρίστους*) ἐκεῖνος δέ, ὁμολογῶν τοῦ Αἴαντος τὸ μέγεθος, *τὴν ρώμην καὶ τὴν φρόνησιν* δέχεται τὴν ἀναβολὴν τῆς μάχης, προτείνας συγχρόνως ὅπως οἱ ἀντίπαλοι ἀνταλλάξουν δῶρα καὶ ἀποχωρισθῶν ὡς φίλοι· δώσας δὲ εἰς τὸν Αἴαντα τὸ ἀργυρόηλον ξίφος μετὰ τοῦ κολεοῦ καὶ τοῦ καλῶς κατειργασμένου (εὐτμήτου) τελαμῶνος ἔλαβε παρ' αὐτοῦ *ζωσιήρα φοῖνικι φαεινόν*.

8. *Αἰ κατὰ τὰς μάχας συμπλοκαὶ ἀνὰ δύο τῶν προμαχιζόντων ἡγεμόνων. Αἰ κοιναὶ φάσεις τῆς συμβολῆς.*

· Ἄλλη μονομαχία ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου εἶναι ἡ τοῦ Νέστορος πρὸς τὸν Ἐρευθαλίωνα (Η, 148), ὅστις

ἔχων τὰ ὄπλα τοῦ Λυκούργου (ὁ ὁποῖος ἐνεδρεύσας ἐν τινι στενωπῷ εἶχε δολίως φονεύσει τὸν ἥρωα Ἄρκιθον τὸν κορυνήτην, τὸν καλούμενον οὕτω διότι δὲν ἐμάχετο οὔτε μὲ τόξα οὔτε μὲ μακρὸν δόρυ, ἀλλὰ κρατῶν σιδηρᾶν κορύνην, διερρύνυε τὰς φάλαγγας τῶν ἀντιπάλων ¹⁾), προκαλεῖ πάντας τοὺς ἀρίστους. Τοῦτον λοιπὸν τὸν Ἐρευθαλίωνα ὁ Νέστωρ, ἂν καὶ νεώτατος ὄλων, ἐνίκησεν ἐν μονομαχίᾳ καὶ ἐφόνευσε, πελώριον καὶ κράτιστον ἄνδρα, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ὄλοι ἐφοβοῦντο καὶ ἐπιησσον, κανεῖς δὲ δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ τὸν ἀντιμετωπίσῃ (Ἰλιάδ. Η, 151 κ. ε).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεπτομερεσιᾶτων περιγραφῶν τῶν δύο κυριωτάτων μονομαχητικῶν ἐπεισοδίων τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου καθὼς καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων περιγραφουσῶν τὰς συμβολὰς ἀνά δύο τῶν **προμαχιζόντων** ἡρώων καθ' ὅλας τὰς ὁμηρικὰς μάχας, φαίνεται ὅτι ἡ ὄλη ἐξέλιξις τοῦ ἀγῶνος καὶ κατὰ τὰς κανονικὰς καὶ ὀργανωμένας μονομαχίας καὶ κατ' αὐτὰς τὰς τυχαίας συναντήσεις τῶν ἡγεμόνων καὶ προμάχων κατὰ τὰς γενικὰς μάχας, ἦτο πάντοτε σχεδὸν ἡ αὐτή, αἱ δὲ κύριαι φάσεις αὐτῆς ἦσαν δύο: α) ὁ διὰ τοῦ δόρατος προαγών, ὁ ὁποῖος σπανίως ἐτερμάτιζε τὴν μάχην καὶ β) ἡ διὰ τοῦ ξίφους ἐκ τοῦ συστάδην συμπλοκή, ἡ ὁποία πάντοτε ἔκρινεν ὀριστικῶς τὸν ἀγῶνα. Ἐνίοτε ὑπῆρχε καὶ τρίτη ἐνδιάμεσος φάσις, ἡ διὰ μεγάλου λίθου χειροπληθοῦς (χερμαδίου) ἐπίθεσις κατὰ τοῦ πρώτου ἐφορμῶντος διὰ τοῦ ξίφους, πρὸς ἀνακοπὴν τῆς ἐπιθέσεώς του ἢ καὶ πρὸς κέρδος χρόνου διὰ κάλυψιν καὶ ἄμυναν. Κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην μάχην τὴν ἐπὶ ταῖς ναυσίαι, καθ' ἣν οἱ Ἀχαιοὶ διέτρεξαν τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, μόνη δὲ ἡ ἐπικουρία τοῦ Πατρόκλου ἔσωσε τὴν κατάστασιν, ἀφηγεῖται σὺν τοῖς ἄλλοις ὁ Ποιητὴς

¹ Ἡ σιδηρᾶ αὕτη κορύνη διατηρήθη ὡς πολεμικὸν ὄπλον ἐπὶ μακρὰν σειρὰν αἰώνων. Αὐτὴ ἦτο ὁ ἱστορικὸς κεφαλοθραύστης τῶν Ἀρκιτῶν καὶ τῶν Ἀπελατῶν, τὸ περιώνυμον **ἀπελατίμι**, τὸ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀποκληθὲν *fléaux d'armes* καὶ *гопозъи* ὑπὸ τῶν Τούρκων. Τοιοῦτον ἀπελατίμι ἔφερεν ἐξηρητημένον ἀπὸ τῆν σέλλαν τοῦ ἵππου του καὶ ὁ στρατάρχης Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

καὶ τὴν ἐξῆς συμβολὴν: «Ὁ Πηλέως καὶ ὁ Λύκων συνεπλάκησαν. Καὶ μὲ τὰ δόρατα μὲν ἀπέτυχον καὶ οἱ δύο καὶ κανὲν δὲν ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ, ἀλλ' ἐφόρμησαν καὶ πάλιν ἐναντίον ἀλλήλων μὲ τὰ ξίφη. Καὶ ὁ μὲν Λύκων ἐτύπησε τὸν φάλον τῆς ἵππολόφου περικεφαλαίας τοῦ ἀντιπάλου καὶ τὸ ξίφος του ἐθραύσθη εἰς τὴν λαβὴν. Ὁ Πηλέως ὁμως ἐξίφισε τὸν ἀντίπαλον κάτωθεν τοῦ ὠτός, εἰς τὸν αὐχένα καὶ εἰσῆλθεν ὀλόκληρον τὸ ξίφος εἰς τὴν πληγὴν, ἡ δὲ κεφαλὴ τοῦ πληγέντος ἀπεκρεμάσθη πρὸς τὰ πλάγια καὶ ἐλύθησαν τὰ γόνατα του» (Ἰλιάδ. II, 335 κ.ε.).

Ἐπίσης ὁμοία εἶναι καὶ ἡ συμπλοκὴ τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Αἰνείου (Ἰλιάδ. V, 255 κ. ε). Πρῶτος ἔβαλεν ὁ Αἰνείας τὸ δόρυ του καὶ διεπέρασε μόλις τὰς δύο πτυχὰς τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως, σταθὲν εἰς τὴν τρίτην. Δεύτερος ἔβαλεν ὁ Ἀχιλλεὺς σκοπεύσας κάτωθεν τῆς ἀντιγῶς, ὅπου λεπτότατος ἦτο ὁ χαλκὸς καὶ διεπέρασε τὴν ἀσπίδα τοῦ Αἰνείου οὗτος δὲ φοβηθεὶς ἀνύψωσεν αὐτὴν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ δόρυ τοῦ Ἀχιλλέως διῆλθεν ἐπάνω ἀπὸ τὸν ὄμον του καὶ ἐνεπάγη εἰς τὴν γῆν. Ὁ Αἰνείας, διαφυγὼν τὸν κίνδυνον, ἐστάθη πρὸς στιγμὴν κατάπληκτος, ἐνῶ ὁ Ἀχιλλεὺς ἐλκύσας τὸ ξίφος ὄρμησεν ἐναντίον του μὲ τρομερὰν κραυγὴν. Ἐγκαίρως ὁμως συνελθὼν ὁ Αἰνείας, καὶ φοβούμενος ἴσως νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν Ἀχιλλέα εἰς συμβολὴν μὲ τὰ ξίφη, ἤρπασε λίθον χειροπληθῆ, μεγάλον, τὸν ὁποῖον δύο ἄνδρες δὲν θὰ ἐσήκωναν, καὶ ἠτοιμάζετο νὰ τὸν ῥίψῃ ἐναντίον τοῦ ἐπερχομένου ἐχθροῦ, ὅταν οἱ θεοί, οἱ ὁποῖοι εἶχον ὀρκισθῆ νὰ σώσουν τὸν Αἰνείαν καὶ ἂν ἀκόμη ἡ Τροία καταστρέφετο, τὸν ἀπήγαγον ἐκτὸς τῆς μάχης σῶον καὶ ἀβλαβῆ.

Καὶ ἡ συμπλοκὴ ἐπίσης τοῦ Ἀστεροπαίου πρὸς τὸν Ἀχιλλέα (Ἰλιάδ. Φ, 161) διεξάγεται καθ' ὅμοιον τρόπον. Ὁ Ἀστεροπαῖος *περιδέξιος* (ἀμφίχειρ, ἀμφιδέξιος) ὢν ἐπέτεθη κατὰ τοῦ Ἀχιλλέως κρατῶν δύο δόρατα καὶ ἔβαλεν αὐτὰ διαδοχικῶς, τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐτύπησε τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως χωρὶς νὰ τὴν διαπεράσῃ, τὸ δὲ δεύτερον ἐπλήγωσε ξυστὰ (ἐπιγράβδην) τὸν

πήχυν τῆς δεξιᾶς χειρός του. Καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς ὁμως, ἴσως καὶ λόγῳ τοῦ τραύματος, ἔξακοντίσας τὸ δόρυ δὲν ἐπέτυχε τὸν ἀντίπαλον, ἀλλ' ἐνεπάγη τοῦτο εἰς τὴν ὀπισθὲν του ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Ξάνθου· ταχὺς ὁμως ὁ Ἀχιλλεὺς ἔσυρε τὸ ξίφος καὶ ὤρμησεν ἐναντίον τοῦ ἀντιπάλου, ὁ ὁποῖος, εἴτε διότι δὲν ἔφερε ξίφος, εἴτε διότι δὲν ἐτόλμα ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν ἥρωα εἰς τὴν διὰ ξίφους συμπλοκὴν, προσεπάθει ν' ἀποσπᾷ τὸ δόρυ τοῦ Ἀχιλλέως διὰ ν' ἀμυνθῆ δι' αὐτοῦ· δὲν τὸ κατόρθωσεν ὁμως ἐγκαίρως καὶ ὁ Πηλεΐδης προλαβὼν τὸν ἐξίφισεν εἰς τὸ μέσον τῆς κοιλίας, παρὰ τὸν ὀμφαλὸν καὶ τὸν ἐφόνευσε.

Καὶ ἡ τελευταία τοιαύτη συμπλοκὴ τὴν ὁποῖαν μνημονεύει ὁ Ποιητής, ἦτοι ἡ τοῦ Ἔκτορος πρὸς τὸν Ἀχιλλέα τὴν αὐτὴν πορείαν ἀκολουθεῖ. Πρῶτος ἔβαλεν ὁ Ἀχιλλεὺς τὸ μακρὸν δόρυ ὃ δὲ Ἔκτωρ ἀπέφυγε τὸ κτύπημα κάμψας ταχέως τὰ σκέλη, τὸ δὲ χάλκινον δόρυ διῆλθεν ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς του καὶ ἐνεπάγη εἰς τὴν γῆν. Δεύτερος ἠκόντισεν ὁ Ἔκτωρ καὶ ἐπέτυχε μὲν εἰς τὸ μέσον τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως ἀλλὰ τὸ δόρυ ἐπεστρακίσθη καὶ δὲν τὴν διεπέρασεν οὐδὲ κὰν ἐκαρφώθη ἐπ' αὐτῆς. Ἀπομείνας δὲ οὕτω ἄνευ δόρατος ὁ Ἔκτωρ (ἐνῶ ὁ Ἀχιλλεὺς εἶχεν ἐν τῷ μεταξύ ἀναλάβῃ τὸ ἰδικόν του διὰ χειρὸς αὐτῆς τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς, προσοδραμούσης εἰς βοήθειαν του) ἔσυρεν ἐκ τῆς θήκης τὸ ὄξυ φάσγανον καὶ ὤρμησε κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του· ἡ ὄρμη αὐτῆ τοῦ Ἔκτορος ἐγέμισε τὴν ψυχὴν τοῦ Ἀχιλλέως ἀπὸ μένος ἄγριον καὶ ἀφοῦ ἐκάλυψε καλῶς τὰ στέγνα του μὲ τὴν περίτεχνον ἀσπίδα, ἔκλινεν ὀπισθεν αὐτῆς τὴν κεφαλὴν ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔμπροσ, διὰ νὰ κλυύψῃ καὶ τὸ πρόσωπον του καὶ μόνον οἱ ὀφθαλμοὶ του νὰ φαίνονται ἄνωθεν τῆς ἄντυγος· οὕτω δέ, ἐπινεύων τρόπον τινὰ μὲ τὴν ἔξαστραπτουσαν τετράφαλον περικεφαλαίαν, τῆς ὁποίας ἐσειέτο ἡ πυκνὴ λοφία καὶ πάλλων διὰ τῆς δεξιᾶς τὸ αἰχμηρὸν δόρυ ἀνεξήτει μὲ προσοχὴν τὸ ἀποκεκαλυμμένον μέρος τοῦ σώματος διὰ νὰ πλήξῃ τὸν ἀντίπαλον. Καὶ τὸ μὲν λοιπὸν σῶμα τοῦ Ἔκτορος ἐκαλύπτετο καλῶς ἀπὸ τὴν χάλκινην πανοπλίαν, τὴν ὁποῖαν εἶχε σκυλεύσῃ ἀπὸ τὸν

Πάτρονλον, φαίνεται δὲ μόνον τὸ κάτω τοῦ λαιμοῦ, ἢ σφαγὴ, ὅπου αἱ κλεῖδες συνέχονται, ἐκεῖ ἀκριβῶς ὀπόθεν ἡ ψυχὴ ἐκφεύγει τάχιστα. Ἐκεῖ λοιπὸν ἀκριβῶς ἐσκοπέυσε καὶ κατηύθυνε τὴν αἰχμὴν τοῦ ὀ Ἀχιλλεύς, καὶ διεπέρασε τὸν αὐχένα τοῦ ἀντιπάλου, ὁ ὁποῖος ἐκυλίσθη κατὰ γῆς.

Ἡ περιγραφὴ αὕτη τοῦ ἀγῶνος τῶν δύο κρατίστων μαχητῶν καὶ ἡρώων τῶν ἀντιπάλων στρατοπέδων, δεικνύει περισσότερον ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην τὴν μαχητικὴν δεινότητα τοῦ Ἀχιλλέως. Διότι, μολονότι ἔπνεε μένεα ἐναντίον τοῦ Ἐκτορος διὰ τὸν φρόνον τοῦ Πατρόκλου, ἡ δὲ ψυχὴ του ἐξίηται ἐκδίκησιν, ὅταν ἐπὶ τέλους μετὰ μακρὰν διώξιν ἐξηνάγκασε τὸν ἀντίπαλον του νὰ δεχθῆ τὴν μάχην, δὲν παρεσύρθη ἀπὸ τὸν ὀρμὴν του οὔτε ἔχασε τὴν μονομαχητικὴν ψυχραιμίαν καὶ τὴν περιοκῆσιν· ἀλλὰ καλυφθεὶς καλῶς, ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν, καὶ λαβὼν *ἔμπεδον* στάσις, ἀνεξίηται τὸ τρώσιμον μέρος καὶ τὴν πρόσφορον στιγμὴν νὰ δώσῃ τὸ θανάσιμον κτύπημα· τοῦτο δὲ καὶ κατόρθωσεν εἰς τὸ τέλος.

Καθ' ὅμοιον ἀκριβῶς τρόπον διεξάγεται καὶ ὁ ἐνόπλιος ἀγὼν κατὰ τὰ ἐπὶ Πατρόκλω ἄθλα, κατὰ τὰ ὁποῖα, συμφῶνως μὲ τὴν πρόσκλησιν τοῦ ἀγωνοθέτου: «ἄνδρες δύο, οἱ ἄριστοι πάντων, περιβεβλημένοι τὴν πολεμικὴν πανοπλίαν καὶ λαβόντες ἀνὰ χεῖρας τὰ αἰχμηρὰ δόρατα νὰ δοκιμάσουν ποῖος θὰ κατορθώσῃ νὰ ἐγγίσῃ διὰ τῆς αἰχμῆς του τὸν ἀντίπαλον *μέχρι πρώτου αἵματος*». Εἰς τὸν ἀγῶνα κατήλθεν ὁ Αἴας ὁ Τελαμώνιος καὶ ὁ κρατερός Διομήδης καὶ ἔλαβον θέσιν ἐναντι ἀλλήλων, πάνοπλοι καὶ *δεινὸν δερκόμενοι*· καὶ τρεῖς μὲν ἐφώρμησαν ἐναντίον ἀλλήλων χωρὶς νὰ κατορθώσουν νὰ λογγίσουν ὁ εἰς τὸν ἕτερον. Τέλος ὁ Αἴας πρῶτος ἔβαλε τὸ δόρυ του κατὰ τῆς ἀσπίδος τοῦ Διομήδους ἀλλὰ δὲν ἔφθασε τὸ σῶμα τοῦ ἀντιπάλου, τὸ ὁποῖον ὁ θώραξ ἐπροστάτευεν ἐπαρκῶς. Ὁ Τυδείδης ὁμως, σκοπεύσας ἄνωθεν τῆς μεγάλης ἀσπίδος τοῦ ἀντιπάλου, κατηύθυνε τὴν αἰχμὴν του πρὸς τὸν αὐχένα αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ θεαταὶ φοβηθέντες διὰ τὸν Αἴαντα ἐπενέβησαν καὶ ἤξιωσαν τὴν διακοπὴν τοῦ ἀγῶνος, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἔπραξεν ὁ ἀγωνοθέτης, διανείμας ἐξ ἴσου τὰ ἔπαθλα εἰς ἀμφοτέρους.

9. Μονομαχίαι προομηρικαί. Ἐτεοκλῆς καὶ Πολυνείκης.
Ὁ Θεσσαλικὸς ξιφισμὸς.

Ἐξ ἴσου ὠραία καὶ ζωηρὰ καὶ λεπτομερεστάτη περιγραφὴ μονομαχίας εἶναι καὶ ἡ ἐν ταῖς Φοινίσσαις τοῦ Εὐριπίδου (στίχ. 1356 κ. ἔ). Ὁ Ἄγγελος διηγεῖται ὅτι οἱ νεαροὶ υἱοὶ τοῦ γέροντος Οἰδίποδος ἀφοῦ ἐκόσμησαν τὸ σῶμα των μὲ τὰ χάλκινα ὄπλα, ἐλθόντες εἰς τὸ μέσον τοῦ μεταίχμιου τῶν δύο ἀντιμάχων στρατευμάτων, ἐστάθησαν εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπ' ἀλλήλων, ἔτοιμοι πρὸς μονομαχίαν· ἀφοῦ δὲ ἑκάτεροι ἠνχῆθησαν πρὸς τοὺς θεοὺς, ἐδόθη **δι' ἀφέσεως πυρσοῦ**, τὸ σημεῖον τῆς ἐναρξέως τῆς φονικῆς μάχης καὶ ἀμφοτέροι συγχρόνως ἐφώρμησαν κατ' ἀλλήλων μὲ προτεταμένας τὰς λόγχας. Τοὺς ἀλλεπαλλήλους δορατισμοὺς ὑπεδέχετο ἕκαστος ἐπὶ τῆς ἀσπίδος του καὶ οὕτω ὁ φονικὸς σίδηρος ἐξωλίσθαιεν εἰς μάτην καὶ ἄνευ ἀποτελέσματος. Μόλις δὲ ἕκαστος ἐβλεπε τὸ ὄμμα τοῦ ἑτέρου νὰ ὑπερέχη ἀπὸ τὴν στεφάνην τῆς ἀσπίδος, διηύθυνε κατ' αὐτοῦ τὴν λόγχην, θέλων νὰ προφθάσῃ νὰ λογχίσῃ εἰ δυνατόν τὸ στόμα τοῦ ἀντιπάλου. καὶ οἱ δύο ὅμως ἠμύνοντο διὰ τῶν ἀσπίδων τόσον ἀποτελεσματικῶς, ὥστε: **τὰ δόρατα παρέμενον ἀργά**, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Ποιητοῦ, **πᾶσιν δὲ τοῖς δρῶσιν ἐστάλασσ' ἰδρῶς**. Τέλος ὁ Ἐτεοκλῆς, ἀπωθῶν μακρὰν διὰ τοῦ ποδὸς πέτραν τινά, ἡ ὁποία παρημποδίζε τὰς κινήσεις του ἢ ἴσως καὶ τὴν σταθεράν του στάσιν (ἰχνους ὑπόδρομον) ἀπεκάλυπεν ὀλίγον τὸ σκέλος ὑπὸ τὴν ἀσπίδα, ὁ δὲ Πολυνείκης ἀντιληφθεὶς τὸ ἀποκεκαλυμμένον τοῦτο μέρος διηύθυνε πρὸς αὐτὸ τάχιστα τὸ δόρυ¹ καὶ διε-

¹ Καὶ κατὰ τὰς ἀρχαίας ἐκείνας μονομαχίας δι' ἀγχεμάχων, ὄπλων, ὅπως καὶ κατὰ τὰς σημερινάς, οἱ μονομαχοῦντες προσεπάθουν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ καλύπτουν ὅσον τὸ δυνατόν καλύτερον διὰ τῶν ἀσπίδων τὸ σῶμα καὶ μάλιστα τὰ ἀθωοράκιστα μέρη αὐτοῦ, ἐξ ἄλλου δὲ ν' ἀντιληφθοῦν ταχέως καὶ μὲ ταχύτητα καὶ ἐτοιμότητα νὰ πλήξουν πᾶν μέρος τοῦ σώματος τοῦ ἀντιπάλου τὸ ὁποῖον αἱ ἐπιθετικαὶ ἢ ἀμυντικαὶ αὐτοῦ κινήσεις ἤθελον τυχὸν ἀποκαλύψῃ.

πέρασε τὴν κνήμην τοῦ Ἐτεοκλέους, ἐνῶ τὸ στράτευμα τῶν Δαναϊδῶν ἔβαλεν ἀλλαλαγμοὺς χαρᾶς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀρχηγοῦ του. Καθ' ἣν στιγμὴν ὅμως ἔξετέλει τὸ κύτπημα ἀπεκάλυψεν ὁ Πολυνεΐκης τὸν ὄμον ὃ δὲ προηγουμένως πληγωθεὶς Ἐτεοκλῆς ὀρμητικῶς κατηύθυνε τὴν λόγχην ἐπὶ τὰ στέρανα τοῦ Πολυνεΐκου καὶ ἀπέδωκεν εἰς τοὺς συμμαχητὰς του Καδμείους ὁμοίαν εὐχαρίστησιν, θραύσας ὅμως συγχρόνως τὸ ἄκρον τοῦ δόρατος του. Ἀπομείνας δὲ οὕτω ἄνευ δόρατος, προχωρεῖ καὶ πάλιν καὶ ἀρπάσας εὐμεγέθη λίθον, βάλλει αὐτὸν κατὰ τοῦ Πολυνεΐκου καὶ θραύει καὶ τοῦτου τὸ δόρυ, οὕτω δὲ κατέστησαν καὶ πάλιν ἰσόπαλοι καὶ οἱ δύο, καθὼ ἀμφοτέρω ἀπομείναντες ἄνευ δοράτων. Χωρὶς ὅμως νὰ χρονοτριβήσουν ἀνασύραντες τὰ ξίφη ἐπετέθησαν κατ' ἀλλήλων καὶ συμβαλόντες τὰς ἀσπίδας ἐμάχοντο καὶ *πολὺς παραγμὸς* ἠκούετο ἀπὸ τὰ συγκρουόμενα ξίφη καὶ τὰς ἀσπίδας. Ἐν τῇ σφοδρότητι δὲ ταύτῃ τῆς συμπλοκῆς, ἀντιληφθεὶς ὁ Ἐτεοκλῆς τὴν περίστασιν κατάλληλον, ἔξετέλεσε ταχέως καὶ ἐπιτυχῶς, ἐν ἓκ τῶν ἰδιαιτέρων ἐκείνων κτυπημάτων, τῶν γνωστῶν εἰς τοὺς διακεκριμένους ὀπλομάχους καὶ ἀποκαλουμένων *σοφισμάτων* συγκρατήσας τὸν ἓκ τοῦ τραύματος πόνον ἔτεινε τάχιστα πρὸς τὰ ὀπίσω τὸ ἀριστερὸν σκέλος τελείως τεταμένον, καλύπτων δὲ διὰ τῆς ἀσπίδος ἓκ τῶν ἔμπροσθεν ἐπαρκῶς τὰ κοῖλα τῆς γαστρὸς καὶ προβαλὼν συγχρόνως τὸ δεξιὸν σκέλος, ἐξίφισε χαμηλὰ (ὑπὸ τὴν ἀσπίδα) καὶ ἔπληξε τὸν Πολυνεΐκην εἰς τὴν κοιλίαν, ὠθήσας ὀρμητικῶς τὸ ξίφος διὰ τοῦ ὀμφαλοῦ μέχρι τῆς σπονδυλικῆς στήλης.¹ θανατηφόρος τρωθεὶς ὁ Πολυνεΐ-

¹ Ὁ Λουκιανὸς (Περὶ τοῦ μὴ ραδίως πιστεύειν τῇ διαβολῇ) λέγει σχετικῶς: «Ἀλλήλους δὲν δεδόρασαι καὶ ὡσπερ οἱ μονομαχοῦντες ἐπιτροῦσιν εἴ που τι γυμνωθῆν μέρος θεάσαιτο τοῦ σώματος».

¹ Ὁ ξιφισμὸς οὗτος ἐκαλεῖτο θεσσαλικὸς (θετταλὸν σόφισμα) διετηρήθη δὲ ἕκτοτε εἰς τὴν ὀπλομαχίαν καὶ ἀπετέλεσε μάλιστα ἐπὶ τινα χρόνον ἓνα τῶν *μυστικῶν ξιφισμῶν* (bottes secrètes) τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος μονομάχων. Ἡ Ἰταλικὴ μάλιστα ὀπλομαχητικὴ σχολή, τὸν ἔχει διατηρήσει μέχρι σήμερον καὶ τὸν ἀποκαλεῖ *passata sotto*, τὸν ἐκτελεῖ δὲ ἀκριβῶς ὡπως τὸν περιγράφει ὁ Εὐριπίδης καὶ μὲ

κης, καὶ κάμψας συγχρόνως πλευρὰ καὶ κοιλίαν πίπτε κατὰ γῆς, ἐνῶ ὁ Ἐτεοκλῆς θεωρῶν ἑαυτὸν νικητὴν καὶ ἐπικρατήσαντα ὀριστικῶς κατὰ τὴν μονομαχίαν, ἔρριψε τὸ ξίφος του κατὰ γῆς καὶ ἤρχισε νὰ τὸν σκυλεύῃ, μὴ προσέχων ποσῶς εἰς τοῦτον ἀλλ' εἰς τὴν σκύλευσιν. Ὁ Πολυνεΐκης ὅμως, ἂν καὶ μόλις ἀναπνέων, κρατῶν ἀκόμη τὸ ξίφος κατὰ τὴν θανατηφόρον πτῶσιν, ἐπληξε τὸν Ἐτεοκλέα κατὰ τὸ ἦπαρ ἐπίσης θανατηφόρος. Οὕτω δὲ ἔπεσαν καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι ἀδελφοὶ καὶ ἔδακνον ἐκ τῆς ἀγωνίας τὴν γῆν ὃ εἰς παρὰ τὸν ἄλλον (γαῖαν ὁδᾶξ ἐλόντες ἀλλήλων πέλας) καὶ ἀληθῶς, ὅπως ἀναφωνεῖ κατωτέρω ὁ Χορός: «*ἔκρινε τὸ ξίφος τὸ μέλλον*».

10. Διάφοροι ἄλλαι ἱστορικαὶ μονομαχίαι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἐκτὸς τῶν ἱστορικῶν τούτων μονομαχιῶν τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, μνημονεύονται ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων πλείοσαι ὅσαι ἄλλαι μονομαχίαι ἡρώων, ἡγεμόνων καὶ ἄλλων λιαν ἀξιωματημιόνων, καθὼς καὶ ποικίλαι πληροφορία σχετικά πρὸς τὸν θεσμόν τῆς μονομαχίας. Ὁ Πausanias (Α' κς' 174) ἀναφέρει ὅτι ἐν Ἰταλίᾳ παρὰ τοὺς Ἄρικιεῖς, ἐβασίλευσεν ὁ Ἰπλόλυτος, ὁ υἱὸς τοῦ Θεσέως τὸν ὁποῖον θανόντα ἀνέστησεν ὁ Ἄσκληπιός· οὗτος δὲ καὶ ναὸν ἵδρυσεν τῆς Ἀρτέμιδος ὅπου μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Pausanias ἐτελοῦντο ἀγῶνες μονομαχίας εἰς τοὺς ὁποίους ἐγίνοντο δεκτοὶ μόνον δοῦλοι ἀποδράσαντες καὶ διαφυγόντες τοὺς δεσπότας· ὡς ἔπαθλον δὲ τῆς νίκης ἐλάμβανεν ὁ νικῶν τὴν ἱερωσύνην τῆς Θεᾶς· ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς (Στ' δ, 3) διηγεῖται ὅτι ὁ περιώνυμος ἀθλητὴς Πολυδάμας ὁ Σκοτουσσαῖος, ἀληθῆς Ἡρακλῆς τῆς ἐποχῆς τοῦ, προκλήθεις ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἐμονομάχησεν πρὸς

τόσην μάλιστα κάμψιν τοῦ ξιφίζοντος, πρὸς τὰ ἔμπρός, ὥστε ἡ μὲν ἐλευθέρᾳ ἀριστερᾷ χεὶρὶ νὰ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους (διὰ ν' ἀνακόψη τὴν πτῶσιν ἔμπρός καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνέγερσιν), ὁ δὲ κορμὸς καὶ ἡ φέρουσα τὸ ξίφος δεξιὰ χεὶρ νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὴν προέκτασιν τοῦ ὀπισθίου σκέλους.

τριῖς συγχρόνως ἄνδρας, ἐκ τῶν καλουμένων ἀθανάτων καὶ τοὺς ἐφόνευσε καὶ τοὺς τρεῖς. Ἐπίσης ὁ Πέργαμος, ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁμωνύμου πόλεως, ὅταν διέβη εἰς Ἀσίαν, ἐμονομάχησε πρὸς τὸν Ἄρειον διὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν ἐφόνευσε, δι' ὃ καὶ ἔδωκε τὸ ὄνομά του εἰς τὴν πόλιν (I, 11, 2). Ὁ Κύνος ἐπίσης ὑπῆρξε δεινὸς μονομάχος, φονεύσας πολλοὺς, ἐν οἷς καὶ τὸν Λύκον τὸν Θραῖκα, μέχρις ὅτου, παρὰ τὸν ποταμὸν Πηγειόν, μονομαχήσας πρὸς τὸν Ἡρακλέα ἐφονεύθη (αὐτόθ. 27, 7). Ἐπίσης ὁ Ὑλλος ὁ υἱὸς τοῦ Ἡρακλέους ἀπέθανεν ἐν μονομαχίᾳ πρὸς τὸν Ἀρκαῖδα Ἐγεμον (αὐτόθ. 41, 3) ὃ δὲ Λεπρέος, ὅστις ἀγωνισθεὶς πρὸς τὸν Ἡρακλέα διὰ πολυφαγίαν καὶ ἀποδειχθεὶς κατ' αὐτὴν *οὐχὶ ἀδυνατώτερος*, ἐτόλμησε μετὰ τοῦτο νὰ προκαλέσῃ αὐτὸν καὶ εἰς ἀγῶνα ὅπλων, ἐφονεύθη καὶ οὗτος εἰς τὴν δευτέραν ταύτην μονομαχίαν μὲ τὸν ἥρωα.

Μίαν πολὺν περιεργὸν μονομαχίαν ἀναφέρει ὁ Διογένης Λαέρτιος (A, δ') εἰς τὸν βίον τοῦ ἐκ τῶν ἑπτὰ σοφῶν Πιττακοῦ τοῦ Μυτιληναίου. Ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐμάχοντο πρὸς τοὺς Μυτιληναίους διὰ τὴν Ἀχιλλεΐτιδα χώραν, ἐστρατήγει τῶν Ἀθηναίων ὁ Φρήνων, παγκρατιαστὴς καὶ Ὀλυμπιονίκης. Ληφθεῖσης δὲ κοινῆς ἀποφάσεως νὰ μονομαχήσουν οἱ δύο στρατηγοὶ καὶ ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος νὰ κριθῆ ὁ ἀγὼν, ὁ Πιττακὸς κρύψας δίκτυον ὑπὸ τὴν ἀσπίδα, λαθραίως περιετύλιξε καὶ ἐδέσμευσε τὸν Φρήωνα καὶ φονεύσας τοῦτον, ἀνυπεράσπιστον πλέον ὄντα, ἀνεδείχθη νικητὴς. Τὴν μονομαχίαν ταύτην ἀναφέρει καὶ ὁ Πολύαινος (Στρατηγήματα, 1, 25) καὶ προσθέτει ὅτι τὴν καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν του ἐνίστε ἐν χρήσει οὖσαν τοιαύτην μονομαχίαν ὁ Πιττακὸς ἐδίδαξεν. Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς μετὰ δικτύου μονομαχίας διετηρήθη ὑπὸ τῶν ἐν Ρώμῃ μονομάχων τοῦ Ἱπποδρόμου, οἱ ὁποῖοι εἶχον δημιουργήσῃ ἰδίαν ὄλως τάξιν μονομάχων, τοὺς καλουμένους *ρητιαρίους* (retiarīi) οἱ ὁποῖοι ἐκράτουν τοιοῦτον δίκτυον (ἀμφίβληστρον, rete, jaculum) καὶ ἔρριπτον αὐτὸ κατὰ τοῦ ἀντιπάλου διὰ νὰ τὸν περιτυλίξουν καὶ νὰ τὸν δεσμεύσουν καὶ οὕτω νὰ τὸν φονεύσουν κατόπι ἀπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς.

Πλήν τοῦ δικτύου, οἱ ρητιάριοι οὗτοι εἶχον ὡς ἐπιθετι-
 κὸν μὲν ὄπλον *τριάιναν* (*fuscina, tridens*) καθὼς καὶ ξίφος
 ἢ ἐγχειρίδιον, ὡς ἀμυντικὰ δὲ τὰ αὐτὰ πρὸς τοὺς λοιποὺς
 μονομάχους, ἤτοι τὴν πλατεῖαν θωρακισμένην ζώνην (*su-
 bligaculum*, εἶδος θώρακος καλύπτοντος τὴν κοιλίαν καὶ
 τοὺς κενεῶνας) καὶ τὴν *περιχειρίδα* (*manica*) ἢ ὁποία
 ἐκάλυπτε καὶ τὸν ὤμον· τὴν περιχειρίδα ὁμῶς ταύτην ἐφό-
 ρουν εἰς τὸν ἀριστερὸν βραχίονα διότι ἡ χρῆσις τοῦ δικτύου
 τοὺς ἠνάγκαζε νὰ προβάλλουν τ' ἀριστερὰ καὶ οὐχὶ τὰ
 δεξιὰ, ὅπως κατὰ τὴν διὰ μόνου τοῦ ξίφους μονομα-
 χίαν. Ἀνάλογος τρόπος ἐξαιρετικῆς ἢ ἀκανονίστου μονομα-
 χίας (*duel exertiopnel*) εἶχε καθιερωθῆ καὶ ὑπὸ τῶν
 Εὐρωπαϊῶν ἱπποτῶν τοῦ τέλους 17ου αἰῶνος οἵτινες ἐμονο-
 μάχουν ἐνίοτε φέροντες τὸν μανδύαν εἰς τὴν ἀριστερὰν
 χεῖρα καὶ ἀποκρούοντες δι' αὐτοῦ τὰ κτυπήματα τοῦ ἀντι-
 πάλου ἢ δεσμεύοντες τὸ ξίφος αὐτοῦ. Ἐτέραν δὲ ἐπίσης
 περιέργον μονομαχίαν, ὑπενθυμίζουσαν κάπως τὴν τοῦ Λαβίδ
 πρὸς τὸν Γολιάθ, μνημονεῖ οἱ Πausανίας (E', 4, 1) κατὰ
 τὸν ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς ἀγῶνα ἐν Ἡλείῳ, μεταξὺ τοῦ Δίου καὶ
 τοῦ Ὁξύλου. Ὁ Δίος ἔκαμε πρῶτος τὴν πρότασιν, νὰ μὴ
 συμπλακοῦν ὀλόκληρα τὰ στρατεύματα, ἀλλὰ νὰ προκριθῆ
 ὑφ' ἑκατέρου εἰς στρατιώτης καὶ ἐκ τῆς μονομαχίας νὰ
 κριθῆ ὁ ὅλος ἀγών· ἢ πρότασις τοῦ Δίου ἐγένετο ἀποδεκτὴ
 καὶ ὄντως ἐξελέγησαν ἐκ μὲν τῶν Ἡλείων ὁ Δέγμενος ὁ
 τοξότης ἐκ δὲ τῶν Αἰτωλῶν ὁ Πυραίχμης, ὁ σφενδονήτης·
 ὁ ὁποῖος καὶ ἐνίκησεν εἰς τὸν ἀγῶνα, οὕτω δὲ τὴν βασιλείαν
 ἔσχεν ὁ Ὁξύλος. Τὴν μονομαχίαν ταύτην ἀναφέρει καὶ ὁ
 Πολύαινος (5, 48) ἵνα βεβαιώσῃ ὅτι ἡ σφενδόνη εἶναι ὄπλον
 μακροβλώτερον τοῦ τόξου καθὼς καὶ ὁ Στράβων (H, 3, 33),
 Ὁ Ἡρόδοτος ἐπίσης ἀναφέρει *τριφασίαν* μονομαχίαν,
 μεταξὺ Παιόνων καὶ Περινηθίων, ἀνδρὸς πρὸς ἄνδρα, ἵππου
 πρὸς ἵππον καὶ κυνὸς πρὸς κύνα, καθὼς καὶ τὸν στρατηγὸν
 Εὐρυβάτην τὸν Ἀργεῖον (ΣΤ', 92—93) ὁ ὁποῖος ἦτο δεινὸς
 πένταθλος καὶ ὄπλομάχος κατὰ δὲ τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους
 μάχην ἐφόνευσε τρεῖς ἀντιπάλους, ἐφονεύθη δὲ ὑπὸ τοῦ
 τετάρτου, Σωφάνεος τοῦ Δεκελέως. Ὁ Αἰλιανὸς δὲ πάλιν

μνημονεύει αξιοπερίεργον μονομαχίαν μεταξὺ τοῦ Ἀθηναίου Διωξίππου καὶ Κορράγου τοῦ Μακεδόνοσ ὀπλίτου, λαβοῦσαν χώραν ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀθηναῖος ὀπλομάχος ἀντὶ ἄλλου ὀπλου ἔλαβε ρόπαλον καὶ δι' αὐτοῦ ἐξέκρουσε τὸ ξυστόν τοῦ Μακεδόνοσ καὶ ἀρπάσας τὸν ἄνδρα σὺν τῇ πανοπλίᾳ, ἀφοῦ κατέβαλεν αὐτὸν τὸν ἐφόνευσε.

Μονομαχίαν ἀνάλογον πρὸς τὰς ὀμηρικὰς ἀναφέρει καὶ ὁ Πλούταρχος (Πύρρος ζ') μεταξὺ τοῦ Πανταίχου, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ ρώμην καὶ δεξιότητα τῆσ χειρὸσ ἦτο ἄριστος, ὦν δὲ συγχρόνωσ θαρραλέοσ καὶ φρονηματώδησ προεκάλεσε τὸν Πύρρον εἰσ μονομαχίαν. Καὶ οὗτοσ ὄμωσ μὴ ὦν κατώτεροσ οὐδενὸσ τῶν βασιλείων ἀπὸ ἀπόψεωσ ἀλικῆσ καὶ τόλμησ, ἀπεδέχθη τὴν πρόκλησιν. Ἡ μονομαχία ἀρχικῶσ διεξήχθη διὰ τῶν δοράτων κατόπιν ὄμωσ ἦλθον οἱ ἀντίπαλοὶ εἰσ χεῖρασ καὶ σύραντεσ τὰ ξίφη ἐχειρίζοντο ταῦτα μετὰ τέχνησ ἅμα καὶ βίασ. Λαβὼν δὲ ὁ Πύρροσ ἐν τραῦμα καὶ δώσασ δύο, ἐν εἰσ τὸν μηρόν καὶ ἕτερον εἰσ τὸν τράχηλον, κατέβαλε τὸν Πάνταιχον. Παρ' ὅλασ ὄμωσ ταύτασ τὰσ ἐντελῶσ ἐπεισοδικὰσ ἐνόπλουσ συγκρούσεισ ἀνδρὸσ πρὸσ ἄνδρα, ἡ μονομαχία οὐδέποτε ἐρρίζωσεν εἰσ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, οὔτε ὡσ ἔθιμον ἐπιλύσεωσ τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν, οὔτε ὡσ θέαμα ἐνδιαφέρον, ὅπωσ ἐν Ρώμῃ, ὅπου ἡ δημοσία ἀλληλοσφαγὴ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματοσ μονομάχων ἀπετέλεσεν ἐπὶ αἰῶνασ τὸ προσφιλέστατον τῶν θεαμάτων τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ.

11. Αἱ περὶ ὀπλομαχίασ γνῶμαι τοῦ Ξενοφῶντοσ καὶ τοῦ Πλάτωνοσ.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ ἀγωγὴ τῶν νέων ἦτο τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον θέμα συζητήσεωσ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, ἡ ὀπλομαχία καθ' ὃ μέρος καὶ αὕτη τῆσ ἀγωγῆσ τῶν ἐφήβων ὄλων ἀνεξαιρέτωσ τῶν ἐλληνικῶν Πολιτειῶν, ἐτέθη πολλάκισ ἐπὶ τοῦ τάπητοσ καὶ γνῶμαι πολλαὶ καὶ λίαν ἐνδιαφέρουσαι ἐλέχθησαν περὶ αὐτῆσ, κατὰ σύμπτωσιν δὲ ὄλαι ὑπῆρξαν εὐνοϊκαὶ καὶ δὲν εὐρέθη κανεῖσ σοφοῦσ νὰ ἐκφρα-

σθῆ δυσμενῶς διὰ τὴν εἰς τὰ ὄπλα ἐξάσκησιν τῶν νέων. Ἐξ ὅλων τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων θερμὸς φίλος καὶ ἀπολογητὴς τῆς ὀπλομαχίας ὑπῆρξεν ὁ Ξενοφῶν καὶ λόγῳ τῆς στρατιωτικῆς ιδιότητος του, καὶ λόγῳ τῶν ἠθικῶν τῆς ἀσκήσεως ταύτης ἀποτελεσμάτων. Φρονῶν ὅτι σκοπὸς πάσης ἀσκήσεως εἶναι ἡ παρασκευὴ τῶν πολιτῶν διὰ τὸν ἀγῶνα τὸν μέγαν *δυνίνα θήσῃ ἢ Πατρίς διαν τύχῃ* (Ἀπομνημον. Γ, ιβ'. 1) προσέτι δὲ ὅτι καὶ ἡ ἀνδρεία εἶναι διδακτὴ (Συμποσ. Β, 12) θεωρεῖ ὅτι μόνον ὅπου σέβονται τὸ θεῖον, διδάσκονται νὰ πειθαρχοῦσι καὶ γυμνάζονται εἰς τὰ πολεμικά, ἐκεῖ τὰ πάντα εἶναι μεστὰ ἐλπίδων ἀγαθῶν (Κυρ. Ἀνάβ. Α'. στ'. 14).

Τρία παρεδέχτο ὁ Ξενοφῶν ὡς κύρια προσόντα τοῦ στρατεύματος: α) ὅταν οἱ στρατιῶται ἦσαν καλῶς ἡσκημένοι σωματικῶς β) ὅταν τὸ φρόνημά των ἦτο ἐξυψωμένον καὶ γ) ὅταν αἱ πολεμικαὶ τέχναι εἶχον ἐπαρκῶς μελετηθῆ (Α'. στ' 41), τέλειον δὲ τύπον στρατιώτου ἐθεώρει τὸν *ἐθελόπονον* καὶ φιλοκίνδυνον μετ' εὐταξίας καὶ γνώστην τῶν στρατιωτικῶν ἀσκήσεων, τὸν φιλοκάλως φέροντα καὶ περιποιούμενον τὸν ὄπλισμόν του. (Β, α'. 22) διὰ τοῦτο ὁ καλὸς στρατηγὸς ὄφειλε νὰ φροντίζῃ νὰ εἶναι οἱ στρατιῶται του ἰσχυροὶ καὶ ρωμαλαῖοι διὰ νὰ δύνανται νὰ ὑποφέρουν τοὺς κόπους καὶ τοὺς μόχθους τῆς ἐκστρατείας, νὰ ἔχουν προαποκτήσῃ ἱκανὴν εὐψυχίαν ἵνα καταφρονῶσι τῶν πολεμίων καὶ νὰ γνωρίζουν τελείως τὴν χρῆσιν τοῦ οἰκείου ἐκάστῳ ὀπλισμοῦ (Γ, γ, 9). Διότι *εἰς τὸν πόλεμον ὁ σίδηρος ἐξισώνει τοὺς ἀσθενεῖς πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς* (Ζ, ε, 65) *ἐκεῖνος δὲ ὁ ὀποῖος ἀκονίζει λόγῃν, ἐκεῖνος καὶ τὴν ψυχὴν του κάπως παρακονᾷ* (Αὐτόθ. ΣΤ'. β', 33).

Ἐπίσης ἐνθερμὸς ὑπερασπιστὴς τῆς ὀπλομαχίας ὑπῆρξε καὶ ὁ Πλάτων, συνιστῶν τὴν εἰς ταύτην ἐξάσκησιν διότι πάντα ἄνδρα ἐν πολέμῳ καὶ ἀνδρειότερον καὶ θαυραλεώτερον ποιεῖ αὕτη (Λάχης Β') συγχρόνως δὲ καὶ εὐσημιονέστερον κατὰ τὴν χρῆσιν τῶν ὀπλων καὶ τὴν φορὰν αὐτῶν, γινόμενον οὕτω φοβερώτερον εἰς τοὺς ἐχθροὺς διὰ τὴν εὐσημιοσύνην. Πρὸς τούτους ἡ ὀπλομαχία εἶναι χρησιμω-

τάτη ἄσκησις διὰ τὰ μειράκια καὶ ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων ὠφελίμος, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν ὕστερεῖ ἀπὸ κανὲν ἄλλο γυμνάσιον οὐδὲ πόνον ὀλιγώτερον ἔχει, τοῦτο δὲ μάλιστα καὶ ἡ ἱππικὴ ἀρμόζει περισσότερον εἰς ἐλευθέρους πολίτας· διότι εἰς τὸν ἀγῶνα ἐκείνον εἰς τὸν ὁποῖον ὅλοι οἱ πολῖται καλοῦνται νὰ μετᾶσχουν ὡς ἀθληταί, ἦτοι εἰς τὸν ὑπὲρ πατρίδος, καὶ εἰς τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἀγὼν οὗτος θὰ ἐκτελεσθῆ, ἦτοι τὰ ὅπλα, προγυμνάζονται ἐπαρκῶς μόνοι οἱ συστηματικῶς τὴν ὀπλομαχίαν καλλιεργοῦντες.

Ἡ ὀπλομαχία πρὸς τούτοις θὰ ὠφελήσῃ τὸν εἰς αὐτὴν ἐπιτιθέμενον καὶ κατ' αὐτὴν τὴν μάχην καὶ ὅταν οὗτος μάχεται ἐν τάξει μετὰ πολλῶν ἄλλων καὶ ὅταν λυθεισῶν τῶν τάξεων μόνος πρὸς μόνον, διώκων ἢ φεύγων, ἐπιτιθέμενος ἢ ἀμυνόμενος μάχεται. Ὁ ἐξησηκήμενος ὀπλομάχος οὔτε ὑφ' ἑνὸς ἀντιπάλου θὰ πάθῃ οὐδέν, ἴσως δὲ οὐδ' ὑπὸ περισσοτέρων, ἀλλὰ πανταχοῦ θὰ πλεονεκτήσῃ τούτων. Ἡ δὲ ἐκ παιδων ἄσκησις εἰς τὰ ὅπλα παρορμᾷ πάντοτε καὶ πρὸς τὸ στρατιωτικὸν στάδιον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐπαγγελμα καλὸν καὶ πολλοῦ λόγου ἄξιον εἰς πάντα ἄνδρα νὰ τὸ ἐκμάθῃ καὶ νὰ τὸ ἐξασκήσῃ.

Τὴν πᾶσαν ὀπλομαχίαν, ἦτοι τὴν εἰς πᾶν εἶδος ὄπλου ἐξάσκησιν θεωρεῖ ὡς ἀναπόσπαστον μέρος τῆς τελείας παντός ἐλευθέρου πολίτου σωματικῆς ἀγωγῆς (Νόμων Ζ, ιζ'). ἀντὶ δὲ τῆς πάλης καὶ τῶν τοιούτων βαρέων ἀθλητικῶν ἀγωνισμάτων προτιμᾷ τὴν *ἐν ὀπλοῖς μάχην*, ἕνα πρὸς ἕνα διαμαχομένων τῶν ἀσκουμένων καὶ δύο πρὸς δύο μέχρι δέκα πρὸς δέκα. Ὅπως δὲ οἱ διάφοροι περὶ τὰ ἀθλητικά εἰδικοί διανομοθετήσαντο τὰ τῆς κατὰ τ' ἀγωνίσματα ταῦτα νίκης καὶ ἤττης, οὕτω καὶ οἱ εἰδικοί περὶ τὴν ὀπλομαχίαν δέον νὰ συννομοθετήσωσι τὰ τοῦ ἀγῶνος τούτου καὶ τίνι τρόπῳ θὰ διακρίνεται ὁ νικῶν, πῶς θὰ καθορίζεται ἡ τάξις τῆς διακρίσεως καὶ τί δέον νὰ ἐπιτρέπεται καὶ τί ν' ἀπαγορεύεται (Νόμων Η', β', κ. ε). Ἐπίσης δὲ συνιστᾷ ὅπως εἰδικοί διδάσκαλοι τῆς ὀπλομαχίας, μισθοδοτούμενοι ὑπὸ τῆς Πολιτείας ἀναλάβωσι τὴν συστηματικὴν εἰς ταύτην ἐξάσκησιν τῶν πολιτῶν (Νόμων 2, 17). Ἄν κρίνῃ δὲ κανεῖς ἐκ τῶν ὑπὸ

τοῦ Ἀριστοτέλους λεγομένων εἰς τὴν Ἀθηναίων Πολιτείαν, οἱ Ἀθηναῖοι παρεῖχον τοιαύτην τινὰ ἐξάσκησιν εἰς τὰ πολεμικὰ εἰς τοὺς ἐφήβους, διότι παρ' αὐτοῖς ὁ δῆμος ἐχειροτόνει ἓνα σωφρονιστὴν καὶ κοσμητὴν τῶν ἐφήβων καθὼς καὶ δύο παιδοτρίβας καὶ διδασκάλους εἰδικούς οἱ ὅποιοι ἐδίδασκον αὐτοὺς νὰ ὀπλομαχῶσι, νὰ τοξεύωσι καὶ ν' ἀκοντίζωσι καθὼς καὶ νὰ χειρίζωνται τὸν καταπέλτην, διὰ τοῦ ὁποίου ἐβάλλοντο τὰ βαρέα βλήματα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς (Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολιτ. μβ'. 2). φαίνεται ὅμως ὅτι παρ' ὄλην τὴν ἐξαιρετικὴν χρησιμότητα τῆς εἰς τὰ ὄπλα ἀσκήσεως, κατὰ τὴν ἐποχὴν μάλιστα ἐκείνην, καθ' ἣν ὅλοι ἀνεξαιρέτως αἱ μάχαι ἀπέληγον εἰς ἀγῶνα ἐκ τοῦ συστάδην, ἀνδρὸς πρὸς ἄνδρα καὶ ἐνίοτε ἐνὸς πρὸς πολλούς, τὸν ἀγῶνα δὲ τοῦτον ἦτο ὅλως φυσικὸν νὰ κρίνῃ ὁ ὀπλομαχικὴ δεινότης καὶ ἡ εὐψυχία τῶν μαχομένων, τὰ κατὰ τὴν παλαίστραν ἀθλήματα εἶχον τόσον συνυφανθῆ μετὰ τὰ ἦθη τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ἡ ὀπλομαχία δὲν κατόρθωσεν οὐδέποτε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν πρὸς ταῦτα ἰσοτιμίαν καὶ ἀντὶ τῶν ἀθλητῶν τοῦ μεγίστου ἀγῶνος, οἱ νέοι ἐπροτίμων ν' ἀποκαλῶνται ὑπὸ τῶν θαμῶνων τῶν παλαιστῶν **εὐτράπηλοι καὶ παλαιστῆται καὶ καλοί**. τοῦτο δὲ ἴσως ὑπῆρξεν εἰς ἕκ τῶν λόγων διὰ τοὺς ὁποίους τόσον οἱ Μακεδόνες ὅσον καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ ἀσκήσαντες ἀποκλειστικῶς τὰ πολεμικὰ, ἐπεβλήθησαν ὀριστικῶς διὰ τῶν ὀπλων καὶ καθυπέταξαν τὴν Ἑλλάδα.

Καὶ ὑπῆρξε μὲν μία ἐποχὴ καθ' ἣν καὶ τὰ Ἑλληνικὰ στάδια ἀντὶ παλαιστῶν καὶ πυγμάχων εἶχον γεμίση ἀπὸ νεανίσκους ὀπλομαχοῦντας καὶ πῶλους δαμαζομένους, ὅταν ὁ Φιλοποίμην ἠγεῖτο τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν καὶ παρασκευάζων τὴν ἄμυναν τῆς πατρίδος, ἐκόσμησε τοὺς νέους μετὰ τὰ ὄπλα καὶ διεπόνει αὐτοὺς μετὰ ὀπλομαχικὰς ἀσκήσεις, μετὰ τὰς ὁποίας καὶ τὰ ὄπλα ἐγένοντο διὰ τὰ σώματά των χειροσῆθη καὶ ἐλαφρὰ (Πλουτάρχ. Φιλοποίμ. Θ'). ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε πλέον καιρὸς καὶ οἱ παλαιστῆται ἐνικήθησαν καὶ ἐδουλώθησαν εἰς τοὺς πολεμικοὺς ἀθλητάς, τοὺς ἀγωνιστάς τοῦ κατὰ τὸν Πλάτωνα **μεγίστου ἀγῶνος**.